

R E L A C Y A

*Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana*

**PIUSA KICINSKIEGO**

POSŁA ZIEMI CZERSKIEY

DEPUTOWANEGO do EXAMINU KOMMISSYI EDUKACYNEY

*Dnia 21. Pazdziernika 1784.*

W IZBIE SENATORSKIEY

UCZYNIONA.



NAYJASNIEYSZY KROLU PANIE MOY MIŁOSCIWY,  
PRZESWIETNE RZECZYPOSPOLITEY STANY!

**N**ie czcym jest obrządkiem sprawa, którą Deputowani zdaiemy Waszey Królewskiej Mości Panu Naszemu Miłościwemu y Przeswiętnym Stanom o dwóletnich Magistratur czynnościach. Jeżeli ważny jest zamiar, powierzoney między Seymami władzy, Osobom rozmaite części Rządu Kraiowego sprawującym, równie ważna zapewne potrzeba doskonałej o dopełnieniu tego zamiaru wiadomości. Uroczyłość w wyznaczeniu Osob równą liczbą z każdej Prowincyi do roztrząśnienia czynności Magistratur; zagranie ich, już to świętością ścisley przysięgi, już miłością Dobra powszechnego do weyrzenia we wszystkie bądź naydrobnieysze części; obowiązek nie wyłączający nikogo od osobistej relacyi; zaufanie nakoniec z którym powszechność czeka o nas dokładnego uwiadomienia; te wszystkie okoliczności, czyliż nie oznaczają, że doniesienie nasze ma nayistotnieyszą cechę prawdy, a Urzędowe świadectwo pociągać powinno stołowny Rzpltey wyrok? Trudno jest bez podziwienia y żalu wspomnieć na to, że pomimo Urzędowe na przeszłym Seymie Deputowanych doniesienie, Magistratury Krajowe zostały bez powinnego świadectwa. Przypadek ten gdyby (uchoway Boże!) częściej miał bydź powtarzany, iak niezczęśliwie dla Rzpltey pociągnąłby skutki, będzie moją powinnością przełożyć w swoim czasie y miejscu, gdy o kwity dla Magistratur dopraszać się będę. Alboż szczęśliwsi będziemy teraz, że relacya nasza naydźle u Rzpltey należyte względy, że Magistratury przewleczoną im do tych czas zyskają sprawiedliwość.

W udziale rozmaitych części Kraiowego Rządu, ważna zaiste dostała się Kommissyi Edukacyney. Celem iey jest dozór nad edukacją młodzieży, y rozrządzenie Funduszem na to przeznaczonym. Dwa wielkie obowiązki, których iak Kommissya dopełniła rzeczą jest teraznieyszego doniesienia. Lubo zaś z przepisu Prawa y z danego mi od JW. Prezesa za zgodą całej Deputacyi zlecenia, szczegulniey obowiązany jestem do relacyi o złożonych przed nami rachunkach, o czym czytanie Protokołu uwiadomi; że iednak związek pomiędzy dwoma wyż wspomnianemi obowiązkami jest tak ścisły, iż mówiąc o dopełnieniu iednego, przemilczeć drugiego nie można; że przytym z zeyerzanych Kommissyi ustaw, y czerpanych ze zródła objaśnień, powziętem wielorakie y pewne wiadomości, sądziłbym się bydź winnym Oyczyźnie mojej, gdybym o tym wszystkim osobistej a dokładney relacyi wprzód nie uczynił.

Już to szósty Seym odprawuje się od owej Epoki, kiedy Rzeczpospolita przekonana o potrzebie, aby Rząd Kraiowy zatrudniał się dozorem nad Edu-

kacją młodzieży, Kommissyą udzielną na ten koniec wyznaczyła, y nypierwże w Kraju, z cnoty, zasług, urzędow y urodzenia osoby do niey wezwiała. Poznał Narod, że o stałości, y gruntowney swoiey szczęśliwości pewnym bydź nie może, jeżeli się wprzód o pomyślnę przyszłości, przez dobre Młodzieży wychowanie nie zapewni; że próżne o los Kraju ułtowanie, gdybysmy nie starali się mieć cnotliwych y oświeconych Potomkow; że słowem, cała nadzieja w dobrej edukacyi; która sama, co zupełnego naprawić, co zdroźnego wyprostować, co zaczętego dopełnić, co życzonego do skutku doprowadzić, co ulkutecznionego w nienarufzonej trwałości zachować może. Gdyby nie ten promyk nadziei w Polaku, umysł niezczęśliwym doświadczeniem przygnębiony, nie umiałby się podnieść.

Od ustanowienia Kommissy Edukacyney, Syszaleś Wasza Królewska Mość Pan Nasz Miłościwy y Prześwietne Stany, z relacyi co Seym Deputowanych, jaki też Kommissya założyła sobie zamiar; iakie rządzącym y podległym, uczącym y uczącym się przepisywała prawidła; iak kształcić Młodzieży Kraiowey serce y umysł, aby poczciwemi y oświeconemi byli Obywatelami, słowownie do Stanu, w którym ich przeznaczenie mieć zechce, przedsięwzięła; y iaki początkowym y następnym staraniem odpowiadał skutek. Nie należy do mnie przypominać, co już dawniej jest powiedziano, ale powinienem donieść, to, co w przeciągu dwuletniego czasu, albo na fundamencie pierwotkowych zasad było zachowanym, albo iak zazwyczaj każda machina z czasem doskonalić się zwykła, co z uznanej potrzeby na nowo ustanowionym, y do exekucyi przyproawdzonym zostało.

Ustanowiła Kommissya Edukacyina Stan Akademicki. Ustawy dla niego w iednę Księgę zebrane w dwudziestu pięciu rozdziałach przepisała, y do druku podać kazala. Cały ten stan składa się: z Szkół głównych, tudzież wydziałowych y podwydziałowych zgromadzeń. Dwie Szkoły Główne Krakowka y Wileńska, przy swoich prawach y przywilejach, ile które z nich Jurydykcyi y Władzy Kommissy Edukacyney, późniejszy Konstytucyami ustanowione, przeciwne nie były, zachowane, równemi z publicznego funduszu, dozorowi Kommissy poruczonego, dochodami opatrzone, na podobieństwo Zagranicznych Akademii urządzone, głównemi są nazwane; bo w tych Szkołach Głównych formują się Nauczyciele, aby z czasem na cały Kray liczba ich wystarczyć mogła; w nich doskonałą się uczenie, po skończonych Szkolnych ćwiczeniach, zupełniejszego w iakiey nauce, Stanowi obranemu przyzwoitey, światła szukający; ztamtąd wyślane bywają wizyty do innych zgromadzeń Akademickich y Szkół Narodowych; im są poruczone obrady w materyach zgromadzeń Akademickich dotyczących się; zgoła, Szkoły Główne, cały związek z wydziałowemi y podwydziałowemi zgromadzeniami, edukacyą fczegulnie zatrudnionemi, zawżde z odnośzeniem się do Kommissy utrzymują. Gdy o Szkole Nauczycielow mówię, donieść mi należy, iż przepisane są przymioty y zdatości, iakich Kommissya w przypuszczaniu do tego stanu Kandydatow upatrywać każe; że od uczenia Szkół osoby Zakonne wyłączone nie są; y że w tym niedostatku Nauczycielow, zwlaszcza gdy coraz więcey ubywa Ex-Jezuitow, Kommissya inne na to miał osoby, to oskarowaniem na

ieh edukacją: kosztu publicznego, to wyznaczeniem pensyi Professorskich y dodatkowych, to ubezpieczeniem zasłużonego, na starość opatrzenia, do stanu Professorskiego zachęca.

Powiedziałwszy o Szkołach y Professorach, donieść mam o Naukach y Uczniach. Równym zawsze jest Komisji zamiarem formować młodzieży ferce y umysł. Na czele obowiązków wystawione są prawidła Religii, które w ustawach rozdział jedenasty obfiternie opisuje: tu zaś w krótkości o nich namieniając, dość powiedzieć, że Nabożeństwo codzienne y Msza, Nauki Chrześciańskie co Niedziela y Święto, spowiedzi co miesięczne, rząd sumnienia Kaziodzielom, a dozor obyczajow Nauczycielom y Rektorom poruczony, składają części tych przepisow. Po obowiązkach Religii, idą powinności Obywatelskie; w których Nauka Moralna, Nauka Prawa, y Nauka Historii oświeca. Ze zaś łatwiejsza y skuteczniejsza bywa częstokroć Nauka obyczajow przez przykłady, nizeli przez prawidła, y te rzodki na uformowanie ferca uczniow zreczenie używane bywają. W tym to rodzaju nie opuściła Komisja Edukacyina pomyslny okazy, do zachęcenia Młodzieży Szlachetney, przykładem równie uczenia y naśladowania godnym. Przypadła w Roku przeszłym stoletnia pamiątka, odniesionego pod Wiedniem nad Turkami zwycięstwa, przez sławnego Poprzednika Waszcy Króiewskiej Mości Jana Sobieskiego, podała materyą Komisji Edukacyiney do wystawienia w nim wizerunku cnoty y męstwa. Dzień ten po całym Narodzie był obchodzony z naywiększą uroczystością. Wybrany w każdym Szkołach naylepszy Mówca, żył cie całe tego Króla Ryerza opowiedział; a Młodzież słyszac, iż Jan Sobieski w równości Szlacheckiej urodzony, przez wszystkie stopnie, do których Szlachetna ambicya każdemu wstęp dać, postępujący, wszędzie notliwego y Oczyźnie usłużnego Obywatela pamięć zostawił; że Kray radą y męstwem w nayróżnych razach ratował; aż na koniec z rządow Opatrzności na Tron wyniesiony został; czerpała w tym źródle ochęć y zasilenie do cnoty, uczyla się, że niemaż obowiązkow, którychby ferce zarzane miłością Oyczyzny przedsięwzięć wdrygało się, niemaż trudności, któ ychby umysł Szlachetny y oświecony uprzacąc nie odważał się.

Co do Nauk oświecających umysł, te są w przyzwoitym podziale, stołownie do różnicy wieku y kondycyi przepisane. Czas niedmoletni w Szkołach Prowincjonalnych cały bieg nauk zamyka. W pierwszych Klafkach Grammatyka Polskiego y Łacinińskiego języka naywięcey czasu zajmuie, charakter formowany bywa, początki Arytmetyki, Geografii y Moralney Nauki przekładają się. W dalszych Klafkach wpyły z naylepszych Autorow, ewiczenie się w kramówstwie y Poezyi, różne części Matematyki, Historia Naturalna z Fizyką, dzieie obcych Państw, y Nauka Prawa mają miejsce. Logika, Historia sztuk y kunsztow, tudzież dzieie Narodowe Szkolnych ćwiczeń są dopełnieniem. Ktoby zaś skończywszy tak rozporządzone szkolne ćwiczenia, y do pewnego stanu zabierając się, chciał się lepiej w jakiej nauce lub języku, do stanu obranego potrzebniejszych wydolkoracić, znajdzie w Szkołach Głównych Professorow w tych wszystkich umiejętnościach biegłych. Tak wych

**Mężow**, gdy Kommissya do jakiey w szczególności nauki znaleźć w Kraju nie może, sprowadza ich z zagranicy y kosztu potrzebnego ku wygodzie publiczney nie żaluie.

Towarzystwo Elementarne z Mężow przymiotami y nauką znakomitych składające się, pod Prezydencyą godnego Ministra JW. Potockiego Marszałka Nadwornego Litew: sesyje swoje odprawuiące, pisze, przegląda y examiniuje Książki Elementarne, które Kommissya dla Szkół iak naydokładniey mieć napisane stara się.

Jest ieszcze do uwagi, iż Moralna Nauka y język Łaciński przez wszystkie Klasy są rozłożone. Wynaleziony krótszy a łatwiejszy sposób nabycia tego języka, przez wypisy z naylepszych Autorow Klasyecznych. Nie zajmuię pamięci trudne ze włzech miar uczenie się wierszow obcego języka, y ciemne onychże obcemi, a równie nie zrozumieliemy wyrazami tłumaczenie. Ale na to mieysce, rozumne reguł y prawidel poięcie y powtarzanie, wiadomości Konstrukcyi nabytą utwierdza. Częste tłumaczenie z Łacińskiego na Polski, y z Polskiego na Łaciński język, użycie iego zwyczajnym czyni. Wypisy, iak się wyżej rzekło, z Autorow, do kaźdey wiadomości, czyli Historyczney czyli Moralney, czyli Fizycznej służące, y przytłosowane, obiekt języka Łacińskiego czynią obszerniejszym, y podają Łacinę prawdziwą; a czas wyrzuceniem próżnych zatrudnień, około pomnożonych bezpotrzebnie niezrozumiałych reguł oszczędzony, na pożyteczniejsze zabawy obrócony bywa.

Rozmaitość ćwiczeń Szkolnych, nie może tłumić poięcia uczących się, będąc proporcjonalnie na godziny rozłożoną. Cztery tylko godziny na dzień Szkolne zabawy zajmuią: reszta czasu, na przygotowanie się do lekcyi Szkolnych, kompozycye, powtarzanie częste czego się nauczyło, nakoniec na potrzebny kaźdemu spoczynek y rozrywkę, jest zostawiona.

Oprócz wyż wyrażonych Nauk opatruie ieszcze Kommissya łatwość do nabycia innych szczególnych, podług kondycyi, sytuacyi mieysca, y tym podobnych okoliczności, potrzebnych Obywatelom wiadomości, W tym gatunku są dawane w Szkołach głównych y innych pryncypalniejszych lekcye Francuzkiego języka, a wszędy prawie Niemieckiego, z przyczyny sąsiedztwa szczególniey Polakom potrzebnego, po Szkołach Bazylianskich zaś Słowieskiego. Uczący się językow na trzy części podzieleni: poczynaiących, postępujących y doskonałych się; żeby jedni drugim nie przelżkadzaiąc, wszyscy należyty pożytek odnieśli. Zeby zaś o tym pożytku w skutkach odniesionym przekonała się Kommissya, ustanowione są examina miesięczne y roczne, toż publiczne popisy z calorocznego postępuku, w Miesiacu Lipcu, w przytomności gości zaproszonych. W tym mieyscu pozwoliliż Waza Królewska Mość do własnego odwołać się świadectwa; Który kilka-godzinym w mieyscu rezydeneyi twoiey Młodzieży examiniowaniem sam przeświadczać się zwykłeś o dobroci y pożytkach terazniejszey Edukacyi; a odnoszących znaczniejsze z aplikacyi swoiey korzyści, na dowod satysfakcyi Pańskiej, Medalem znak nagrody wyrażaiącym, raczyłeś obdarzać. Przyznać należy, iż choć popisania się przy takich świadkach, mocnym jest Łoż-

cem

cem do pilnego postępku. Nie sam jednak ten szczerzeln do zachęcenia obmyślony frzodek. Dozor ustawiczny Nauczycielow, częste wglądanie Prefektow i Rektora, coroczna generalna wizyta, przez osoby ze Szkół Głównych Urzędownie zesłane, odprawiana, skutecznym są Młodzieży do pilności w naukach zachęceniem. Przydać do tego kary na przestępnym i niedbłym w proporcji wykroczenia przepisane, nagrody cnotliwym i pilnym upewnione, przezorne względem Dyrektorow, czyli Nauczycielow domowych i ich powinności przepisy, w Księdze Ustaw zawarte, jest to upewnić się wcześniej, o konieczney z czasem wzwyż wzmiankowanych prawideł i rozrządzeń eksekucyi.

Należy mi także cokolwiek powiedzieć o Uczniach funduszowych. Materya ta, nazbyt stan Szlacharki interesuje, ażeby miała być w ciągu moiey relacji przepomniana. Nie są to Konwikty takie, jakie pospolicie pod tym imieniem, lub pod nazwiskiem *pensyi* znamy, gdzie Młodzież wzięta na edukacyą, ma wspólne mieszkanie i pozycie. Przestaie Kommissya na tym, że po różnych mieyscach, stosownie do wystarczającego funduszu, pewną liczbę Młodzieży, w równości z innymi publicznymi szkołami uczniami utrzymując, mieszkaniem, żywnością, odzieżą, Dyrektorami, i innymi podobnymi potrzebami opatruie. Brani są na fundusz ci tylko, którzy o rodzim Szlachectwie, ubogiej fortunie, tudzież potrzebnym umyśle i ciele przymiotach, Wizytatorowi Szkół, zalecenie Obywatelow i inne nie wątpliwe świadectwa pokazują. Obowiązki Uczniow Funduszowych, w Ustawach z druku wyszłych pod 19. Rozdziałem opisane są. Ostatni tu tylko wspomnę, że Uczeń Funduszowy przy wyišciu z Edukacyi ma zapisać przyrzeczenie, podpisani dwóch świadkow stwierdzone, jako odwdzięczając za publiczne na siebie nakłady, gdy w sposobności postawiony będzie, do podobnego się funduszu, choć doczesnego, na edukacyą jednego ubogiego Szlachcica przyłoży. Nie trzeba się rozwodzić nad ważnością tego ustanowienia. W składzie Republikańskim, gdzie ustawiczna między familiami obchodzi kolej, gdzie upadek jednych wzrost drugich za sobą ciągnie, edukacya ubogiej Szlacheckiey Młodzieży jest zamiarem istotnym. O! gdyby ci, którym rozprzesfrzeniony majątek daie powód szukania różnych zaszczytow, szukali swoiey ślawy w przykładaniu się do edukacyi Narodu po nas nastąpić mającego, tamby ją znaleźli prawdziwą i trwałą. Kommissya Edukacyina zaś upewnia w punkcie siodmym ustaw swoich o Uczniach funduszowych, że "Któryby się z Obywatelom, low do takowego na Edukacyą ubogiej Szlachty funduszu przyłożył, Rektor lub Proroktor, Kommissya o tym uwiadomi, i list do niego z oświadczeniem publiczney wdzięczności wyiedna, rzecz dowiadomości powszechney drogą gazet poda, pamięć dobrze czyniącego Szkołom dla wdzięczności i pobożności Uczniow zapisze, a oraz przy akcie otwarcia Szkół ogłoszenie zaleci."

Są jeszcze przepisy na Szkołki Parafialne po Miasteczkach i Wsiach, do wychowania przyzwoitego Stanom Mieyskiemu i Rolniczemu. Domyśleć się

ożna, iż celem takowych Szkolek jest szczególnie oświecenie ludu, około religii, około powinności stanu jego, około robot i przemysłów w tymże stanie. Tak zaś jest rozporządzony czas dla wymienionego gatunku Uczniów, żeby nie było przeszkody dzieciom, gdy ku pomocy gospodarkiej Rodzicom potrzebne będą. Doświadczenie samo Dziedziców i Possessorów Miał i Wsi przekonywa o pożytkach, gdy osady onych są przywoicie oświecone, a zatym o potrzebie udzielenia takowego światła, gdzie go brakuje. O podobnej wdzięczności Kommissya Edukacyina upewnia wszystkich, którzyby się jakimkolwiek sposobem do edukacyi prostego ludu przyłożyli.

Porównywiąc sposob dawniejszy wychowania Młodzieży w Szkołach publicznych, z tym który teraz jest wprowadzony, znaczna okazuje się różnica. Kto w obfitszym majątku, nie znajdował dostarczającego funduszu, do szukania pobocznego światła, strawił lat kilkanaście na uczeniu się jednego języka, którego jednak wyszedłszy ze Szkół, byleby sam sobie nie podchlebiał, zapewne doskonale nie umiał. Inne zaś języki, jeżeli nie wcale zaniedbane, przynajmniej bardzo rzadko i nie gruntownie uczone były. Cóż mówić o dalszych, podług różności stanów do których Nas los prowadzi, potrzebnych wiadomościach? Tych bez wątpienia, mimo najlepszą chęć i przyrodzoną zdatność, nabyć sposobności nie było. Zapewne nie jeden z Nas znajdujących się w tej izbie doświadczył, że wyszedłszy ze Szkół, trzeba było w krótkim czasie choć po części nadgradzać, co się w przeciągu strawionych lat w Szkołach opóźniło, Kommissya Edukacyina zaś, w najobfzerniejszym widoku biorąc rozległość obowiązku swego, z przyzwyczajonym na różnicę wieku i kondycyi względem, w celu uformowania wizytkiej Młodzieży Kraiowej łosc i umysłów, urządza Edukacyą Narou w zupełney swoiey obszerności.

O tym gdy już z powinności Obywatelskiej powiedziałem, przystępuję do dopełnienia obowiązku Deputowanego, doniesieniem jak w tych dwóch leciech od ostatniego Seymu Kommissya Funduszem Edukacyinym rozrządzała, i tym końcem czytam Protokul.